

Dobozgyártás a nyomdáknban egy évszázaddal ezelőtt

Timkó György

Egyszínű és többszínű fémdobozok gyártása

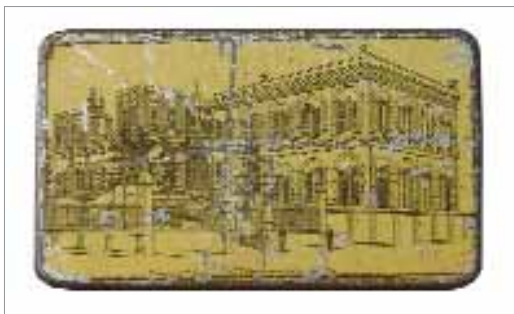
A dobozkészítés nagyon régi múltra tekint vissza, amely kezdetben időrabló foglalatosság volt. Az édesség- és gyógyszeripar és általában az ipari cikkek tömeggyártása megkövetelte a dobozgyártás ipari méretű előállítását. Kézenfekvő volt, hogy ezt elsősorban a nyomdaipar teheti meg. Ennek első nyomát Franciaországban találjuk meg, még 1865-ben. De menjünk sorjában!

Kétféle dobozra volt igény: fémből (bádognál, pléhből) készültre és karton alapúra. A nagyüzemi nyomdaiparban elsőként a fémdobozok technológiája honosodott meg kissé kalandos úton. Első állomása a bádognyomatok megjelenése volt.¹ Ezt egy párizsi nyomdában – a fönt említett esztendőben – kezdték nyomtatni, és sikeres terméknek bizonyult. Egy ilyen plakát átkerült Németországba, és ők is megkísérelték azt utánozni, nem sok sikerrel. Matricás megoldással próbálkoztak, s csak hosszas kísérletezés után jöttek rá, hogy a franciák áttételes úton, gumiról nyomtatnak.²

A bádognyomatásnak két változata volt: az egyszínű és a többszínű. Az egyszínűek ruganyos anyagból készített nyomóformáról, a többszínűek pedig áttételes (indirekt) eljárással nyomtatták.

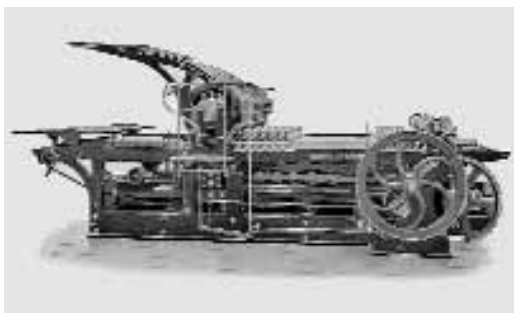
Az *egyszínű* bádognyomás közvetlen nyomású, melyet *könyvnyomdai gyorsajtón* nyomtattak. A bádogra ruganyos nyomóforma segítségével vitték fel a szöveget és a rajzot. Ez a ruganyos forma készülhetett közönséges hengeranyagból, zselatinból, kaucsukból vagy (ezzel bizonyos főkig rokon) guttaperchából.³ Bármilyen anyagból is készült a nyomóforma, mind – más és más – bonyolult kidolgozási eljárást igényelt.⁴ Erről (ezekről) a ruganyos nyomóformákról történt a nyomtatás (1. ábra).

A *színes* bádognyomatás először *litográfiai gyorsajtón* (2. ábra) úgy történt, hogy a szöveg vagy az ábra egy-egy színét⁵ litográfiai kőre, majd kevés kopállakkal⁶ kevert festékekkel átnyomópapírra⁷ átvitték, és arról történt a nyomtatás. Ez nagyon

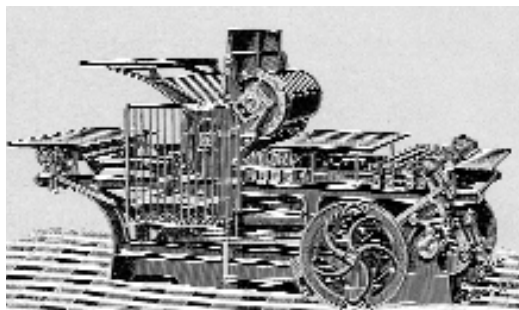
1. ábra

gondos munkát igényelt, amely igen sok időt vett igénybe. Fontos volt az alapozás és a lakkozás, melyet pormentes helyiségben végeztek. Az alapozás kétszeri befestékezéssel történt, és mindegyik festékezés után szárítókályhán megszáritották, megmosták a lemezt. Ezt a műveletet minden szín benyomása után megismételték, és addig tartott, amíg a festék meg nem száradt. Végül a lakkozás és az újraszárítás után fejeződött be a bádognyomatás. (A lakkozást sokszor a rozsdásodás megakadályozása érdekében a hátoldalon is elvégezték.)

2. ábra

Miután ez a munkamódszer nem volt termelékeny, és mert a bádognyomás iránti igény fokozódott, a színes bádognyomatok készítésére külön *bádognyomó gyorsajtókat* szerkesztettek és

3. ábra

gyártottak (elsősorban Németországban) (3. ábra)⁸. Ilyen volt a J. G. Mailänder gyárában készült gyorsajtó is. Ezekkel már óránként három-négyszáz nyomatot is el lehetett készíteni. Ez természetesen nem kész bádognyomatot jelent, hanem csupán a bádogra egy-egy szín rányomását (lásd az 5. jegyzetet!).

4. ábra

A bádognyomó gyorsajtó működése Pusztai Ferenc írása alapján: Az alsó része hasonlít a litográfiai gyorsajtóhoz. Felül azonban két egyforma nagyságú henger van rézsút (ferde irányban) egymás fölé helyezve; az alsó (képünkön a rács mögött) gumitakaróval van bevonva, a felső meg meznélküli, és fogókkal van ellátva. Ez a nyomóhenger. A nyomás menete a következő: A követ – melyen a nyomandó ábra volt – a festékkel történő behengerlése után visszajáratták, mire a két henger megfordult, a nyomat az alsó henger gumitakarójára került. A hengerek második fordulata előtt a kissé ferdén álló, vasból

készült berakóasztalhoz pléntáblát illesztettek, a felső henger fogói megragadták azt, és a két henger között átcsúsztatták, így a gumilepedőn levő nyomat átkerült a bádogra. Ugyanakkor a kö is új lenyomattal látta el az alsó henger gumiborítását, és a nyomtatás folytatódott. Közben a nyomtatott bádogot a fogók kissé felemelték és elengedték; ekkor a felső hengeren levő kampók segítségével e henger mellé került, ahonnan már kirakható volt. A 4. ábra egy ilyen eljárással készült fémdobozt és annak fedőlapját mutatja be.

Hazánkban a bádognyomatást a Bruchsteiner és Fia cég honosította meg.

Természetesen a nyomtatott bádogívek dobozokká való alakítása már nem nyomdai feladat volt.

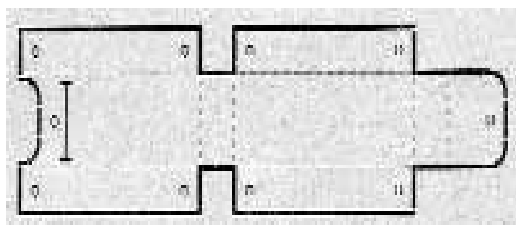
Kartondobozok gyártása tégely- és gyorsajtón

A dobozgyártás kezdetben – a 19. században – hosszadalmas munka volt, mert minden műveletét külön-külön végezték: a szövegnyomást, a dombornyomást, a hajlítást (riccelés) és a körülvágást (stancolás). 1900 körül már mindez egyszerre elvégezhető lett tégelysajtón vagy gyorsajtón. Az ehhez szükséges anyagokból készítedő állította össze a teljes dobozformát, rajz és méret szerint. Ezek az anyagok a következők voltak: 1. közel betűmagasságú egyenes és hajlított (hat pont vastagságú) acélkés az alakvágáshoz; 2. a betűmagasságnál kissé alacsonyabb rézléniák a hajlító vonalakhoz; 3. ugyanerre a célra – ha a karton minősége miatt a rézléniák nem feleltek meg – karcoló (riccelő) kések; 4. a karcoló (riccelő) kés mellé védőléniák, melyek a karton mély bevágódását akadályozzák meg; 5. rugók, melyek a kivágott dobozalakokat a formából kiemelték.

Az 5. ábránkon egy egyszerű dobozalak látható.⁹ A rajz külső alakja a vágóléniákat, a pontozott vonalak a hajlító léniákat, a kis karikák meg a kiemelő rugókat ábrázolják. A 6. ábrán egy kész forma rájárába zárva látható.

Ha tégelysajtón történt a nyomtatás, a nyomótégelyre – alapos tisztítás után – egy kartont, majd erre forró enyvvvel egy vékony rézlapot, utána a rézlapra megint egy ív kartont ragasztottak. Ez utóbbi vastagsága függött a készítedő doboz anyagának vastagságától. Ha szöveget is nyomtattak a dobozra, akkor a nyomótégelyen levő rézlapból a szöveg szedésének helyét kivágták. Erre azért volt szükség, mert a betűk a vágókéseknél kissé magasabbak (érthető, mert a vágókéseket nem érinthette a festékező henger), és ezzel a kivágással

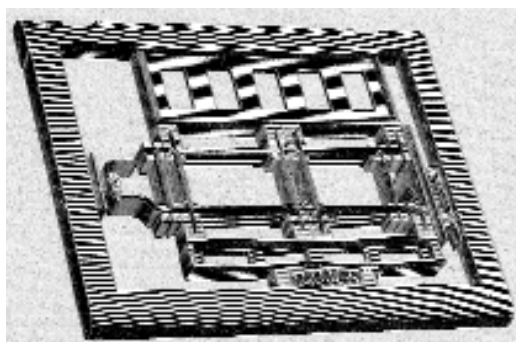
a szöveg szedése és a vágókések magassága kiegyenlítődtött. Ha viszont *dombornyomást* akartak, úgy a rézlapra – a kívánt helyen – egy másik rézlapot ráragasztottak, és erre került rá (jól kizártan) a domborítandó formarész.

5. ábra

Nyomás előtt az egyengetést ugyanúgy elvégezték, természetesen más követelménynek megfelelően, mint a szedésről nyomottak esetében.

A tégelynyomó géppel sokféle dobozt lehetett készíteni: mélyítettet, préselést, bevágóssot vagy karcolóssot, melyeknek formáit a nyomótégelyre tett karton vagy rézlemez módosításával érhetek el. Például, ha mélyített (hornyolt) dobozt akartak, a mélyítő léniától másfélszer olyan távolságra, mint a készítendő doboz anyagának vastagsága, kivágták, ezáltal három kartonnak megfelelő széles vályú keletkezett. Hogy azonban a karton jól ráfeküdjön a tégelyre, a vágókéseken kívül legalább két-három ciceró széles csíkot kellett meghagyni a rézlapra felragasztott kartonból (7. ábra).

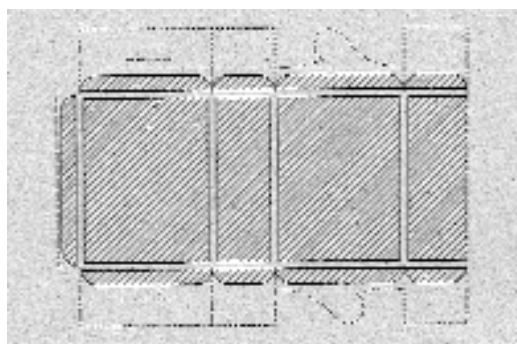

6. ábra

Gyorssajtón akkor készítettek dobozokat, ha nagyobb mennyiségről volt szó. Ezt csak masszív gyorsajtókon lehetett nyomni, melyekről az összes festékező hengert el kellett távolítani, ha nem történt szövegnyomás is. Utána a nyomóhengerről leszedték a borítást, majd alapos mo-

sás után erős és szívós kartont ragasztottak rá. Mint a tégelynyomónál, itt is rézlap kerül a hengerre, majd gondos előkészület után a formát (formákat) a nyomólapra tették nagyon óvatosan, majd jól bezárták, egyengették, és a nyomás úgy történt, mint a tégelynyomónál.

(Végül – csak úgy zárójelben – engedtessek meg, hogy a csomagolásról egy 1947–48-as emlékemet megemlítsen. Akkor – az MKP népszerűsítése érdekében – több vitafórumon elhangzott, hogy nincs szükség a flancos csomagolásra, mert az drágítja a terméket. Elég a zacskókra fekete színnel rányomtatni: só, 0-ás liszt, kockacukor stb. – Most meg azon tűnődöm, hogy a piacon legálisan kapható dobozos sört hogyan tudják száz forintért adni, és ráadásul ezért a pénzért még sört is tesznek bele... Mennyi munka testesül meg, amíg a timföldből színes doboz lesz...)

7. ábra

JEGYZETEK

- 1 Emlékszem gyermekkoromból, hogy a fűszerüzletekben fémplakát buzdított a Modiano cigarettapapír [és -hüvely], az Unicum és más termékek vásárlására.
- 2 Nálam felmerül a kérdés: mióta is van ofszetnyomtatás? Tudom, W. Rubel által 1904-ben történt feltalálása óta..., de... 1881-ből is származik bádognyomó találmány, amelynél szintén gumilap közvetítésével vitték fel a képet a bádogra. Ugyanebben az évben két francia feltaláló szabadalmat kért a gumilap közvetítésével történő nyomtatásra, Marinoni – ugyancsak francia gépgyáros – 1884-ben szabadalmat kapott olyan gépre, melynél a színek nyomatai előbb egy közös nagy henger felületére kerültek, és onnan át a papírra. A frankenthal-i nyomdagépgyárnak is első – indirekt eljárás alapuló – szabadalma 1888-ból való. 1900-ban a szentpétervári állami nyomdában pénzt nyomtattak ilyen közvetett technológiával.

- 3 A guttapercha (guttapercsa) forró égövi fák tejnedvéből előállított kaucsukszerű anyag.
- 4 Egy példa: A hengeranyagból készült forma készítéséhez szedésről vagy az ábra kliséjéről papírmatricát készítettek, melyet – hogy ellenállóbb legyen – spirituszlakkban áztattak, utána fotogénnel (barnaszén kátrányából előállított folyadék, mely főként szénhidrogénekből áll) bepermeteztek, hogy a massa a szedésbe és a klisébe bele ne ragadjon. Kellő körülramázás után erre a papírmatricára öntötték az enyv és a glicerin keverékéből álló masszát, mely megszáradása után éles képű, ruganyos nyomóformát adott.
- 5 A színes könyvnyomtatás nem a három (illetőleg a négy) alapszínnel történt, hanem minden színnek külön formája volt. Igényes reprodukcióknál ez akár a tiz-tizenötöt is elérhette. (Volt olyan is, amikor húsz beemeléssel történt egy-egy festmény másolása, igaz, azt alig lehetett megkülönböztetni az eredetitől.)
- 6 A kopál a forró égövi növények borostyánhoz hasonló gyantája.
- 7 Az átnyomópapír vékony, enyvezett, az egyik oldalán litográfiai tust át nem engedő bevonatú papír, melynek anyaga nagyon változatos volt. Legjobban bevált az, amelyiknek a felületére olyan keveréket vittek fel, melynek fele gipszpor volt, a másik fele pedig liszt. Az átvitelnél használt festék is több változáson ment át, és a legjobbnak az bizonyult, melynek egyharmada zsíros litográfiai festék, második harmada tus, a harmadik pedig firnisz volt.
- 8 „Két nagy hengere van: az egyik, az alsó (a baloldali rácsozat mögött) kaucsuklappal van bevonva, s a litográfiai kő lenyomatát magára szedi; a másik a föllette lévő tulajdonképpeni nyomócilinder. Mikor aztán a forma megint jobbfelé halad: a két henger közt elvonuló bádoglemezre az alsó henger által fölített kép átnyomódik.” (Novák László)
- 9 Volt kéziszedő kollégák! Figyeljék meg, milyen tökéletes ez a szedés! Ilyen műgonddal elkészített szedést csak új vagy nagyon szépen megtisztított anyaggal lehetett kiszedni.

ISMÉT ARAT A JURA!

Jelentős nemzetközi sikert könyvelhet el a Jura Trade Kft. Az osztrák bankjegynyomdával közös fejlesztését, a Direct Laser Engraving (DLE) technológiát, az International Association of Currency Affairs (IACA) – nemzetközi szakmai megmérettetésén a „Legjobb új eljárás, vagy rendszer” kategóriában – második díjjal ismerte el.

A világ központi bankjainak, bankjegynyomdáinak és a biztonsági nyomtatás ismert beszállítóinak szavazatai alapján odaítélt megosztott második díjat Koltai Ferenc, a Jura Trade Kft. tulajdonos-igazgatója és Johannes Miller, az osztrák bankjegynyomda vezérigazgatója vette át ünnepélyes keretek között, a Bangkokban megrendezett Currency Conference különprogramján, május 9-én.

A több éves fejlesztés eredményeképpen létrejött technológia végre lehetővé teszi a metszetmelynymtatás nyomdai előkészítésének teljesen digitalizált megvalósítását. Az újítás iránt már most jelentős nemzetközi érdeklődés tapasztalható, az első értékesítésről a cég már aláírt szerződéssel rendelkezik.

A Jura Trade Kft. joggal tekintheti magát egy másik díj részesének is, mivel ugyanezen verseny „Leg-

jobb új bankjegy” kategóriájában a fődíjat elnyerő kazah 10 000 Tenge bankjegy teljes mértékben a Jura szoftvereivel készült.

